

Баліка Людмила

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0003-0042-7744
e-mail: liudmyla.balika@rshu.edu.ua

Шелюк Галина

викладач кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-7648-3166
e-mail: galina_rustle@ukr.net

ЧИТАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ПОГЛЯДІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Анотація. У статті акцентовано увагу на проблемі соціалізації дитини в суспільстві, її здатності до самоусвідомлення та самовдосконалення, до активної участі у соціальному житті країни. Зазначено, що в Законі України «Про освіту» визначено мету повної загальної середньої освіти – всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості. Проте відмічено, що сьогодні процес соціалізації особистості у закладах освіти набув характеру другорядності, поступившись першочерговістю процесу навчання. З'ясовано, що В. О. Сухомлинський виділяв школу як один з найважливіших соціальних інститутів, що забезпечує підготовку учнів до життя у суспільстві, визначає можливості особистісного, громадянського й професійного вибору. При цьому педагог вважав читання книг важливим засобом соціалізації дитини. Здійснений аналіз дав змогу стверджувати, що читання для Василя Олександровича виступало засобом уведення школярів в систему людських знань, формування уявлень про головні етапи життя людства. Зосереджено увагу, що Василь Олександрович Сухомлинський під час читання творів акцентував увагу на можливості показу моральної краси рідного народу, його уявлення про щастя: воно не лише у коханні, сімейному благополуччі, а й в усвідомленні правильно вибраного місця в житті, у прагненні до світлого майбутнього, у нерозривному зв'язку особистого і суспільного. Обґрунтовано, що у практичній діяльності Павлиської школи учні під час читання отримували знання, які були корисними для них в контексті загальнолюдських проблем; переорієнтації змісту з об'єктивно-байдужного на визначення його місця і ролі в соціокультурному аспекті; інтеграції різних знань щодо проблем становлення жінки і чоловіка.

Ключові слова: соціалізація, читання, засіб, педагог, В. О. Сухомлинський, особистість, школяр.

Постановка проблеми. Сьогодні, в час економічного інформаційного розвитку одним із головних завдань освіти й виховання в Україні є виховання громадянина, формування соціально зрілої, працелюбною, творчої особистості, якій притаманні почуття власної гідності, повага до прав і свобод людини, свідоме ставлення до обов'язків людини і громадянина, гордість за свою Батьківщину, здатність до самоусвідомлення і самовдосконалення, до активної участі у соціальному житті країни. Формування означених важливих якостей людини відбувається у процесі

соціалізації, тобто під впливом соціокультурного середовища, яке пред'являє особистості певні вимоги.

У Законі України «Про освіту» визначено мету повної загальної середньої освіти – всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності (Міністерство освіти і науки України, 2017). Однак, у практиці роботи освітніх закладів процес соціалізації особистості набув характеру другорядності, поступившись першочерговістю процесу навчання. Як результат, здебільшого випускники шкіл мають недостатньо сформовані життєві компетенції, нерозвинені соціальні здібності, не здатні до самореалізації в соціумі, проявляють схильність до асоціальної поведінки. Саме тому дослідження проблеми соціалізації особистості є актуальним й на часі.

Для розв'язання цієї проблеми необхідне осмислення позитивного досвіду відомих педагогів минулого, зокрема спадщини видатного українського педагога В. О. Сухомлинського.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Соціально-педагогічні аспекти соціалізації у своїх працях розкривають Т. Алексєнко, О. Безпалько (2011), Н. Гавриш (2018), Т. Кравченко, С. Савченко (2018), С. Харченко та ін.

Спадщина В. О. Сухомлинського розглядалася в контексті різних аспектів: філософії дитинства – М. Антонєць (2010), А. Богуш (2013), духовних домінант – І. Бех (2011), статево-рольової соціалізації особистості – О. Петренко (2011), виховної системи – Т. Алексєнко, Р. Малиношевський (2012), виховання любові до книги та читання – Л. Березівська (2015) та ін.

Мета статті. Аналіз поглядів В. О. Сухомлинського на читання як засіб соціалізації школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. Москаленко в монографії «Соціалізація особистості» термін «соціалізація» розглядає як набуття досвіду, необхідного для життя серед людей. Тобто входження, інтеграцію індивіда у суспільство, становлення його як особистості шляхом пізнання дійсності (Москаленко, 2013).

В. О. Сухомлинський визначав соціалізацію як «процес прилучення особистості до суспільства», який «є однією з найважливіших передумов формування ... виховної сили колективу» (Сухомлинський, 1976, с. 448).

У процесі соціалізації Василь Олександрович особливу роль відводив школі, сім'ї, громадськості, ровесникам, звертав увагу на необхідності координації виховних зусиль цих соціальних інститутів, узгодженість дій всіх позитивних джерел впливу на особистість учня.

В. О. Сухомлинський школу виділяв як один із соціальних інститутів, які забезпечують підготовку школярів до життя у суспільстві, визначають можливості особистісного, громадянського й професійного вибору. Очевидною функцією школи можна вважати підготовку молоді до освоєння й виконання різних соціальних ролей і засвоєння пануючих у суспільстві ціннісних стандартів, моралі й ідеології. Причому передача соціального досвіду відбувається як у школі на уроках, так і під час позакласних заходів. Педагог вважав школу тим місцем, де дитина повинна відчувати щастя повноти свого духовного життя, радість праці і творчості. Він підходив до шкільного інституту діалектично – від незвичайної «школи під голубим небом», школи природи і чуттєвого, емоційно-конкретного сприйняття світу, до школи як вогнища духовності, культури, місця раннього прилучення до моральних цінностей, місця вирішення протиріч, конфліктів, ідейних зіткнень (Сухомлинская, 1988, с. 12).

Василь Олександрович особливе значення приділяв читанню як важливому засобу соціалізації. Він вважав: «щоб підготувати людину духовно до самостійного життя, треба ввести її у світ книги» (Сухомлинський, 1977 а, с. 123.).

Соціалізуючий потенціал читання розкривається в наступних положеннях. Читання може виступати засобом соціального пізнання – ознайомлення з соціальними нормами, законами, ролями тощо. Важливу роль воно може відігравати в ознайомленні з певними елементами соціальної діяльності. Залучення до читання дає можливість інтерналізувати певні соціальні норми, позиції і ролі. Це, своєю чергою, може сприяти виробленню ціннісних орієнтацій, установок. Читання допомагає включати дитину в активну творчу практику, сприяє її самореалізації. Художнє пізнання дає можливість представити світ людей як синтетичну цілісність; переконує у дієвості філософських законів буття, допомагає свідомо і продуктивно жити.

Аналіз праць науковців в галузі соціальної педагогіки, педагогів-письменників дає підстави стверджувати наявність у художньому творі «моделі соціальної дії» (М. Вебер), доступної для сприйняття, розуміння молодшим школярем. На нашу думку, *модель соціальної дії* – це зразок, варіант соціальної взаємодії. Вона може мати як позитивний, так і негативний характер, оскільки суспільне життя має багато прикладів зовсім протилежних вчинків людей, їх наслідків, з якими ми знайомимося і з якими вчимося жити.

Читання створює своєрідний баланс між вимогами життя та психологічними, фізіологічними та соціальними можливостями людини. Успішна соціалізація засобами читання сприяє розширенню діапазону життєвих можливостей дітей. Вона передбачає оволодіння більш широким спектром соціальних репертуарів, оскільки читання здатне виступати засобом інтерналізації певних норм, позицій і ролей. Читання може розвивати здібність дитини до ідентифікації, здатність розрізнявати й розпізнавати емоції і почуття іншого, зіставляти їх з еталонами нормативної поведінки.

Соціалізація учнів молодшого шкільного віку засобами читання – це навчання дітей використовувати у проблемних ситуаціях приклади, наведені у книгах, щоб комфортно себе почувати, впевнено й адекватно діяти.

Для В. О. Сухомлинського читання виступало засобом уведення школярів у систему людських знань, формування уявлень про головні етапи життя людства.

Під час читання на уроках української літератури Василь Олександрович акцентував увагу на можливості показу моральної краси рідного народу, його уявленні про щастя: воно не лише у коханні, сімейному благополуччі, а й в усвідомленні правильно вибраного місця в житті, у прагненні до світлого майбутнього, у нерозривному зв'язку особистого і суспільного. Навчальна програма дозволяла учителям на конкретних художніх образах і життєвих ситуаціях давати оцінку позитивних і негативних рис людини, показувати причини їх виникнення, розкривати значення самовиховання у підготовці до самостійного життя.

Ознайомлення учнів з біографіями українських письменників, матеріалами їх щоденників, художніх біографій, художні розповіді педагога сприяють ефективній соціалізації. Педагог зазначав, що «через художню розповідь хлопчикам і дівчаткам розкривається підтекст, філософська сторона твору – те, що майже ніколи не виражається словами, але повинно схвилювати» (Сухомлинський, 1977 б, с. 550).

На уроках літератури Василь Олександрович мав можливість використовувати переважно художні твори, включені до програми загальноосвітньої школи, в справі підготовки учнів до сімейного життя, до виконання ними материнських і батьківських функцій, вірності в коханні та дружбі, душевної величі і благородства у взаєминах людей, протиставлення душевної краси красі зовнішній. Торкаючись питання взаємин чоловіка і жінки, педагог допомагав школярам знайти необхідний естетичний ідеал морально-етичних норм поведінки, виховував серйозне ставлення до почуття кохання, шлюбу і сім'ї. В. О. Сухомлинський був переконаний, що школярі «повинні пройти школу співпереживання емоційного багатства поезії» (Сухомлинський, 1977 б, с. 551). Він створював емоційні ситуації, в яких людина відчувала найтонші порухи серця іншої людини й відповідала на них власними душевними порухами. Без цього пізнання, на думку педагога, людина не може збагнути й осягти людської культури.

Особливу роль В. О. Сухомлинський надавав читанню ліричних віршів: «поетичне слово про кохання, вірність, відданість – могутча сила, яка облагороджує юну душу. Коли у моїх вихованців відбувався таємничий процес народження чоловіка й жінки, я читав їм вірші О. Пушкіна «Я пам'ятаю мить чудову», М. Некрасова «Іду я містом у темі непроглядній», баладу Т. Шевченка «Причинна», вірші й уривки з прозових творів інших письменників. Ніякими повчаннями й роз'ясненнями, якими б тонкими вони не були, не донесеш до юних сердець усієї краси почуття любові до людської краси так, як поетичним словом. Пізнання краси кохання стає можливим лише тоді, коли людина обожає найчистіше й найпотаємніше в світі людини ... – жінку, матір, народження людини» (Сухомлинський, 1977 б, с. 552-553).

У процесі читання педагог вчив вихованців «відчувати». Одним учням педагог говорив: «Будьте чуйніші до своїх матерів, полегшуйте їхню працю, бережіть їхнє життя», іншим «читав поему Т. Шевченка «Наймичка», вірш М. Некрасова «Вслухаючись у жах війни», в яких з велетенською силою поетичного натхнення висловлено любов до творця життя – матері. Читав мудрі поетичні рядки М. Горького про велич і красу материнства» (Сухомлинський, 1977 б, с. 551).

В. Сухомлинський прагнув, щоб твори, які читали учні, були спрямовані на соціалізацію особистості, підкріплювалися самим життям. Педагог створив п'ятитомний рукописний посібник «Хрестоматія з етики для читання учнями Павлівської середньої школи», що складається з 2000 оповідань і казок повчального характеру. Зміст оповідань і казок враховував вік дітей, світ їхніх уявлень та інтересів. Написані простою, дохідливою мовою, лаконічні за викладом, з яскраво вираженим моральним спрямуванням, вони особливо цінні тим, що створені в самому вирі дитячого життя, а деякі – навіть спільно з учнями. Василь Олександрович читав школярам оповідання з «Хрестоматії з етики», присвячені кохання, вірності, почуттю обов'язку, відповідальності, чуйності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, В. О. Сухомлинський був переконаний, що читання є одним із важливих засобів соціалізації школяра. Читаючи твори, педагог використовував їх зміст з позицій трансформації і в контексті загальнолюдських проблем; переорієнтації змісту з об'єктивно-байдужого на визначення його місця і ролі в соціокультурному аспекті; інтеграції різних знань щодо проблем становлення жінки і чоловіка.

Здійснений аналіз довів, що у практичній діяльності Павлівської школи учні під час читання отримували знання, які були корисними для учнів при вирішенні різних аспектів виконання соціальних ролей у суспільстві, у сімейному житті. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні різновидів читання та їх впливу на особистісний розвиток учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Міністерство освіти і науки України, (2017). *Закон України «Про освіту»*. Київ: Відомості Верховної Ради (ВВР) [online], № 38-39, ст.380. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [Дата останнього звернення 26 серпня 2019].

Безпалько, О. (2011). Соціальна педагогіка та соціальна робота у сучасному освітологічному просторі. *Освітологічний дискурс*. [online]. Випуск 3. Режим доступу : http://innovations.kmpu.edu.ua/ENFV/2011_1/main.html [Дата останнього звернення 20 серпня 2019].

Гавриш, Н. та Рейпольська, О. (2018). *Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ* : монографія. Київ-Кропивницький : Імекс-ЛТД. 280 с.

Савченко, С. (2018). Молодь як жертва несприятливих чинників соціалізації в умовах гібридної війни на сході України. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. № 1(1). с. 47-54

Антонець, М. (2010). Дитиноцентричні доміанти у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Рідна школа*. № 9, с. 18-21.

Богущ, А. (2013). Взаємозалежність свободи і відповідальності: погляд В. О. Сухомлинського. *Рідна школа*. № 8/9, с. 12-15.

Бех, І. (2011). В. Сухомлинський: два періоди дитинства – два образи Я. *Педагогічний дискурс*. Вип. 10, с. 45-47.

Петренко, О. (2011). Ідеї статевої соціалізації дитини у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. *Педагогічний дискурс*. Випуск 10, с. 387-392.

Алексеєнко, Т. та Малиношевський, Р. (2012). *Формування цілісного виховного середовища дитини у педагогічній спадщині В. Сухомлинського* : монографія. Хмельницький: Поліграфіст – 2. 296с.

Березівська, Л. (2015). В. О. Сухомлинський про читання як засіб формування культури духовних потреб дитини. *Педагогічний альманах : [зб. наук. пр.]* . Херсон. акад. неперерв. освіти. Херсон. Вип. 26, с. 10–16.

Москаленко, В. (2013). *Соціалізація особистості: монографія*. Київ : Фенікс. 540 с.

Сухомлинський, В. (1976). Методика виховання колективу. *Вибрані твори : в 5 т.* Київ: Радянська школа. Т.1. с. 403 – 637.

Сухомлинская, О. (1988). Идеи и свершения Василия Александровича Сухомлинского (1918-1970). *Советская педагогика*. № 9, с.11-17.

Сухомлинський, В. (1977 а). Серце віддаю дітям. *Вибрані твори : в 5 т.* Київ : Радянська школа. Т. 3, с. 7–279.

Сухомлинський, В. (1977 б). Особлива місія. *Вибрані твори : в 5-ти т.* Київ : Радянська школа, 1977. Т.5, с. 418-422.

REFERENCES

Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, (2017). *Zakon Ukrainy "Pro osvitu"*. [Law of Ukraine "On Education"]. Kyiv: Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [online], No 38-39, st.380. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [Data ostannoho zvernennia 26 serpnia 2019]. (in Ukrainian)

Bezpalko, O. (2011). Sotsialna pedahohika ta sotsialna robota u suchasnomu osvitolohichnomu prostori. [Social Pedagogy and Social Work in the Modern Educational Space]. *Osvitlohichnyi dyskurs*. [online]. Vypusk 3. Rezhym dostupu : http://innovations.kmpu.edu.ua/ENFV/2011_1/main.html [Data ostannoho zvernennia 20 serpnia 2019]. (in Ukrainian)

Havrysh, N. ta Reipolska, O. (2018). *Sotsializatsiia ditei starshoho doshkilnogo viku v umovakh DNZ : monohrafiia* [Socialization of Preschool Children under the Conditions of the Preschool Educational Institutions: monograph]. Kyiv-Kropyvnytskyi : Imeks-LTD. 280 s. (in Ukrainian)

Savchenko, S. (2018). Molod yak zhertva nespriyatlyvykh chynnykiv sotsializatsii v umovakh hibrydnoi viiny na skhodi Ukrainy. [Youth as a Victim of the Unfavourable Factors of Socialization in a Hybrid War in Eastern Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*. No 1(1). s. 47-54 (in Ukrainian)

Antonets, M. (2010). Dytynotsentrychni dominanty u pedahohichnii spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho. [Child-centric Dominants in the Pedagogical Heritage of V.O.Sukhomlynskyu]. *Ridna shkola*. No 9, s. 18-21. (in Ukrainian)

Bohush, A. (2013). Vzaiemozalezhnist svobody i vidpovidalnosti: pohliad V. O. Sukhomlynskoho [The Interdependence of Freedom and Responsibility: the View of V.O. Sukhomlynskyi]. *Ridna shkola*. No 8/9, s. 12-15. (in Ukrainian)

Bekh, I. (2011). V. Sukhomlynskyi: dva periody dytynstva – dva obrazy Ya. [V. Sukhomlynskyi: Two Periods of Childhood – Two Images of Me]. *Pedahohichni dyskurs*. Vyp. 10, s. 45-47.

Petrenko, O. (2011). Idei statevorolovoi sotsializatsii dytyny u pedahohichnii spadshchyni Vasyliia Sukhomlynskoho [Ideas of Sex-role Socialization of a Child in the

Pedagogical Heritage of Vasyl Sukhomlynskyi]. *Pedahohichnyi dyskurs*. Vypusk 10, s. 387-392. (in Ukrainian)

Alieksieienko, T. ta Malynoshevskiy, R. (2012). *Formuvannia tsilisnoho vykhovnoho seredovyshcha dytyny u pedahohichnii spadshchyni V. Sukhomlynskoho : monohrafiia* [Formation of the Integral Educational Environment of a Child in the Pedagogical Heritage of V. Sukhomlynskyi: monograph]. Khmelnytskyi: Polihrafist – 2. 296 s. (in Ukrainian)

Berezivska, L. (2015). V. O. Sukhomlynskyi pro chytannia yak zasib formuvannia kultury dukhovnykh potreb dytyny [V. O. Sukhomlynskyi about Reading as a Means of Formation the Culture of the Spiritual Needs of a Child]. *Pedahohichnyi almanakh* : [zb. nauk. pr.]. Kherson. akad. nepererv. osvity. Kherson. Vyp. 26, s. 10–16. (in Ukrainian)

Moskalenko, V. (2013). *Sotsializatsiia osobystosti: monohrafiia* [Socialization of a Personality: monograph]. Kyiv : Feniks. 540 s. (in Ukrainian)

Sukhomlynskyi, V. (1976). *Metodyka vykhovannia kolektyvu* [Methodology of Upbringing a Personality]. *Vybrani tvory : v 5t.* Kyiv: Radianska shkola. T.1. s. 403 – 637. (in Ukrainian)

Sukhomlynskaia, O. (1988). *Idei i sversheniya Vasiliya Aleksandrovicha Sukhomlinskogo (1918-1970)* [Ideas and Achievements of Vasiliy Alexandrovich Sukhomlinskiy (1918-1970)]. *Sovetskaya Pedagogika*. No 9, s.11-17. (in Russian)

Sukhomlynskyi, V. (1977a). *Sertse viddaiu ditiam.* [I Give My Heart to Children]. *Vybrani tvory : v 5 t.* Kyiv : Radianska shkola. T. 3. s. 7–279. (in Ukrainian).

Sukhomlynskyi, V. (1977 b) . *Osoblyva misiia.* [Special Mission]. *Vybrani tvory : v 5-ty t.* Kyiv : Radianska shkola, 1977. T.5, s. 418-422. (in Ukrainian).

READING AS AN IMPORTANT MEANS OF CHILD SOCIALIZATION: UPDATING THE VIEWS OF V.O.SUKHOMLYNSKYI

Liudmyla Balika

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methodology of Education,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0042-7744

e-mail: ludmyla.balika@rshu.edu.ua

Halyna Sheliuk

Lecture at the Department of Theory and Methodology of Education,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7648-3166,

e-mail: galina_rustle@ukr.net

Abstract. The article deals with the problem of the child socialization in the society, her ability to self-awareness and self-improvement, to active participation in the country's social life. It is noted that the Law on Education defines the goals of complete general secondary education that means comprehensive development, education and socialization of the personality. However, it is underlined that nowadays the process of personality socialization in educational institutions has acquired the character of secondary importance, conceded to the priority of the learning process. It has been found that V. O. Sukhomlynskyi singled out the school as one of the most important social institutions, that provides training for students to live in society, determines the possibilities of personal, civil and professional choice. At the same time, the teacher considered reading books as an important means of socializing the child. The analysis made it possible to confirm that reading for Vasyl Olexandrovych acted as a means of introducing students to the human knowledge system, the formation of ideas

about the main stages of human life. a means of introducing students to the human knowledge system. It is emphasized that Vasyl Olexandrovych Sukhomlynskyi, while reading works, great attention paid to showing the moral beauty of his native people, his notion of happiness: but also in the awareness of a properly chosen place in life, in the pursuit of a bright future, in the inextricable connection between the personal and the public. It is substantiated that in the practical activities of Pavlysh School students, while reading, received knowledge that was useful to them in the context of universal human problems; reorientation of content from objectively indifferent to determining its place and role in the socio-cultural aspect; integration of different knowledge about the problems of forming a woman and a man.

Keywords: socialization, reading, means, educator, V. O. Sukhomlynskyi, personality, schoolchild.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2019 р.